

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ
ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Ову књигу Филолога уредили
М. ПАВЛОВИЋ Р. БОШКОВИЋ М. ПЕШИКАН

Секретар
Ж. СТАНОЈЧИЋ

Књ. XXX — св. 1—2

БЕОГРАД
1973

Блаже КОНЕСКИ

(Скопље)

ЛЕКСЕМЕ У БЛОКИРАНОЈ ПОЗИЦИЈИ

Позната је појава да поједини неологизми или регионалне речи, које су неким начином ушле у циркулацију преко књижевног језика, наилазе на брз и широк пријем у говорној средини, — док се опет други такви елементи тешко прихватају или се одмах заборављају. Више примера и за једно и за друго пружа нам у најновије време развитак лексике македонског књижевног језика, који је, налазећи се у периоду свога оформиљавања, морао да постигне потребну стабилизацију нарочито у своје речничком фонду. Тако су, на пример, речи *џоложба*, *сосџојба*, *наџџан* толико брзо ушле у употребу, да их је непосредно после њиховог лансирања било могуће чути чак и у говору представника сеоске средине, те су некако постале видљив показатељ за ширење утицаја младог књижевног језика. С друге стране један облик као *џежба* и до данас није постигао ширу афирмацију, тако да се не може тврдити да је у правом смислу стекао статус синонима према обичноме *сџремеж*.

Свакако да више фактора учествује у томе да ли ће употреба брзо и без особитог напора санкционисати одређени елеменат (као да се просто чекало на његову појаву). Овом приликом хтели бисмо да скренемо пажњу на један од тих фактора, на улогу *блокиране џозиције* у датом лексичком одсеку.

Ради се о извесној напегнутости у томе одсеку, која може да постоји и дуже времена и која намеће осећање да се још увек тражи погодно решење за ту ситуацију. Једна позиција је блокирана ако се очекује да је попуни неки други елеменат (уместо оних који је моментално држе), било да је реч о замени само једног елемента који ипак осећамо незгодним или пак о замени конкурентних елемената од којих ниједан није успео да надвлада. (Термин *блокирање* преузимамо, по

аналогији, из других области. Тако се у штампарству црном плочицом или било којим знаком блокира једно место, све док се не пронађе прави знак који треба да га попуни. Јасна је овде корисност блокирања, па и у језику оно врши важну посредничку функцију).

У часу када је извршена кодификација македонског књижевног језика (непосредно после другог светског рата), а услед тога што се на македонском терену укрштало више утицаја (различитих центара, различитих традиција, посебних регионалних односа), створен је на нивоу говорног језика читав низ таквих ситуација у којима је тек предстојао коначан избор одговарајућих лексема. То стање се одражавало, природно, и у писменој активности у томе периоду, као што може нарочито јасно да се види из македонских текстова из времена рата.

Не једном ћемо у тим текстовима наићи на напоредну употребу извесних синонимних речи, одомаћених под утицајем развијенијих центара (српског и бугарског), које можемо, преко одговарајућих примера, да укључимо у следеће три типичне ситуације: 1. *утицај* — *влијание*; *однос* — *ојношение*; *џоложај* — *џоложение*; 3. *догађај* — *собиџие*.

У првом случају дефинитиван избор је извршен у корист једне од конкурентних лексема (*влијание* и *однос*). Тај избор није арбитражан, већ полази од неких битних претпоставки: *влијание* се бира као *словенска* реч са широм употребом, насупротив у томе ширем смислу регионално маркираној речи *утицај*. С друге стране, *однос* се бира као облик потпуно укључен у актуелне деривацијске моделе македонског језика.

У другом случају излаз је пронађен на тај начин што је извршена адаптација супротстављених облика. Данас необични суфикси *-ај* и *-ние* замењени су продуктивним суфиксом *-ба* (*џоложс-ба*). Имамо, дакле, пример за парцијално блокирање, које тангира само један део речи. Позиција је деблокирана избором трећег деривацијског елемента.

Међутим, најтипичнији пример блокирања представљен је у последњем случају. Неко време у македонском говорном и писменом језику употребљавало се напоре до *догађај* и *собиџие*, чиме је створена напрегнутост. Блокирана позиција је решена избором сасвим друге речи: *наџан*, коју, иако је као облик налазимо у народној поезији, можемо слободно у овом значењу да сматрамо правим неологизмом.

У суштини исту појаву запажамо и код брзог усвајања регионалне речи *бран* (обичне у охридском говору). Укључена у радиофонијску терминологију (*средни бранови* : *средни џаласи*, *средни вълни*), она је почела да ограничава употребу речи *џалас* и у другим значењима.

Блокирана позиција се не ствара само као резултат утицаја различитих културних центара или традиција на књижевни језик, како би

могло да се помисли ако се имају у виду једино досад наведени примери. У моменту када књижевни језик треба да савлађује регионалне препреке, таква позиција може да произиђе и из супротстављања разнодијалекатских елемената, ако из неког разлога ниједан између њих не може да надвлада. Једна нова туђа реч дође онда јако добро да изврши уједињење. Тако је у македонском лако продрло *йечка*, чиме је пронађен излаз из дијалекатске разногласности у означавању тога појма (*йамиур, соба, кумбе, кофйор*).

Истаћи ћемо још једном значајну чињеницу да су облици као *йолозсба, насйан, бран* изванредно брзо и лако ушли у употребу, како у писменом тако и у говорном језику. Не превиђајући у томе чисто емоционални однос говоритеља (ради се о форсирању својих елемената), можемо рећи да тај однос није једини нити основни фактор, као што се лепо види макар само на примеру речи *йечка*. У једним случајевима употреба врши избор елиминацијом једног од супротстављених елемената, а у другим — из неког разлога — она ствара напету или блокирану позицију, из које произилази *шанса йрећега*. То и објашњава брзи продор елемената који се користе том шансом и који напетост доводе до успокојења. Тако једна основна животна законитост налази свога израза и у језичким појавама. Ми смо то овде пратили у области лексике, али изгледа да би било интересантно да се оваква посматрања пренесу и на друга језичка подручја. Тако, на пример, из података које ми је ставио на увид проф. Б. Видоески произилази да је у неким југозападним македонским дијалектима, на додиру изговорних варијанти *мега* : *межда*, избор извршен у корист грчке речи *синор*.